

Doden of bedwelmelen?

Vergeten kwesties

Aan het einde van de achttiende eeuw was de weerzin tegen het doden van bijen een belangrijke drijfveer om een andere bijenwoning te bedenken die de bezwaren van de ronde korf wegnam. Die bezwaren zijn precies dezelfde als die we tegenwoordig zouden aanvoeren: de bijen laten zich slecht manipuleren, wat met name lastig is met het oog op de zwermbeheersing, en het is noodzakelijk om de bijen hun nest te ontnemen om bij de honing te kunnen, of nog erger, om zoals gezegd de bijen te dóden om bij de honing te kunnen. Voor de goede orde, de weerzin tegen deze praktijken was aanvankelijk economisch en niet ethisch van aard: bijen doden was op de eerste plaats kapitaalvernietiging. De ethische bezwaren kwamen pas in de negentiende eeuw. Tijd voor misschien wel de meest omstreden vergeten kwestie: moet de imker volken na de laatste dracht doden, of zijn er ook alternatieven? En welke dan?

In het negende kapittel van het tweede boek uit Van de Byen van Dirk Cluyt (1597) legt hij uit hoe je de bijen in de late zomer moet doden. Graaf een ronde kuil met een doorsnee die ietsje kleiner is dan die van de korven. Stook in die kuil een vuurtje van vijf of zes turfbllokken. Zodra de turf begint te roken, zet je er een volle korf overheen. Vergeet niet de vlieggaten te sluiten – de korven van Cluyt hadden twee vlieggaten boven elkaar. Het gebruik van zwavel voor dit ellendige klusje duikt in de oude drukken voor het eerst op in de tweede helft van de achttiende eeuw.

Wolfsscheet

Maar er staat nog iets bij Cluyt en daar gaan wij eens even wat dieper op in: 'Sommigen hebben wel makkelijker manieren om de bijen te doden. Zij nemen daarvoor bult of, excuseer, wolfsscheet. Die groeit graag op zanderige plaatsen en hij is aan het begin van de groei wit en rond en als hij droog is, dan stuift hij en dan lijkt hij op een spons. Hiervan leggen sommigen een stukje op een kolenvuur en zetten de korf in de rook, waardoor de bijen onmiddellijk sterven en omlaag vallen.' (*Hertaling van mij, BdC*) Met 'bult' of 'wolfsscheet' bedoelt Dirk de bovist (*Lycoperdon bovista L.* of moderner: *Bovista plumbea*). Cluyt verontschuldigt zich even voor dat vulgaire 'scheet'. Waarschijnlijk maakt Dirk hier een fout. De bijen sterven namelijk niet in de paddodampen; zij worden slechts bedwemeld.

Zodra je eenmaal oog begint te krijgen voor die bovisten, dan zie je ze in de oude drukken bij wijze van spreken opeens overal groeien. De eerste die er uitbundig reclame voor maakt is Hubert Ramaer uit Zwolle. Hij wint in 1783 een prijsvraag over de bijenteelt van de Economische Tak van de

Het doodzwavelen van bijenvolken voor de honingooft is oneconomisch en dom-primitief

(Johan W. Schotman (parafraze))

nog steeds bestaande Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem. Hij ontvangt een medaille, een mooi geldbedrag en zijn inzending wordt op de koop toe gepubliceerd. Een van de opdrachten van de Maatschappij is om een manier te bedenken 'om het voorttellen der Byen te bevorderen, en wel te doen gelukken.' Een manier die Ramaer aanprijst is het gebruik van bovist in plaats van zwavel, omdat de bijen dan in leven blijven. Doe daarvoor wat brandende kolen in een potje, scheur wat stukken bovist af en leg die op de gloeiende kolen. Zet het potje onder een zeef om de verdoofde bijen op te vangen, of gebruik een bord met gaatjes erin, een soort vergiet dus; Ramaer heeft het over een 'gatenpetiel'.

In 1835 verschijnt het boekje *Beknopte handleiding voor bijenhouders* in Amsterdam bij J.C. Sepp en zoon, vier generaties lang een vermaarde uitgever van werken op het gebied van natuurlijke historie in het algemeen en de entomologie in het bijzonder. Helaas geeft het werk geen auteursnaam. Hierin valt het woord 'bovist' twee keer. In beide gevallen wordt er gebruik gemaakt van bovist als middel om de bijen te kalmeren bij het verenigen.

Bij Cancrinus (tweede druk, 1948) staat een rare tegenstrijdigheid. Op bladzijde 91 legt hij omstandig uit, compleet met schematische tekening, hoe je een korf afzwavelt, om nog geen tien pagina's verder te schrijven: 'En, als de volken geslacht moesten worden, werden ze met bovistrook uitgedreven.' Merkwaardig is die nostalgische verledentijdsvorm, omdat het boekje nota bene voor een groot deel gaat over de korfimperij, die Cancrinus presenteert als iets gangbaars en algemeen.

Apotheek

Mocht u denken dat met de introductie van de varroamijt de imker een soort apotheker is geworden, Johan Joustra (derde druk, 1941) bakte ze toch ook wel bruin. Om bijen te bedwelmen vermeldt hij merkwaardig genoeg geen bovist, maar wel lachgas, koolzuurgas, ether en vooral salpeter. Ik heb een imker gekend die lachgas gebruikte voor het invoeren van koninginnen. Ik heb er ook ooit wel eens een gesproken die salpeter gebruikte voor het verplaatsen van bijenvolken op de stal: als de bijen bedwemd zijn door de salpeter dan verliezen ze namelijk hun geheugen.

Overigens, dit artikel is géén pleidooi voor een imkerij die stijf staat van de roesmiddelen! Zo zegt Joustra dat je een afgesalpeterde moer maar beter niet kunt inwinteren en wie wel eens bijen in contact gebracht heeft met heftige chemicaliën, weet dat ze in dat geval hun maaginhoud opgeven. Geen fijn gezicht. Zelfs als er eigenlijk helemaal geen bezwaren bestaan tegen dit soort praktijken, dan deelt u wellicht mijn weezin ertegen, alhoewel ik niet zo goed kan uitleggen waar die weezin vandaan komt. De weezin tegen het doden van bijen lijkt gek genoeg veel groter te zijn dan de weezin tegen het slachten van bijvoorbeeld zoogdieren om het vlees.

Schaamte?

Doden of bedwelmen was de vraag. Het is aardig om uit te zoeken wat er wél over gezegd is, maar laten we ook eens kijken naar wat verzwegen is. Ook daarmee komen we misschien verder. Het is in dit licht zeer opmerkelijk dat uitgerekend Aalbert van Schothorst (1842) over de kwestie geen woord zegt. Voor ieder aspect van de korfimperij kun je bij Aalbert

terecht, behalve voor het doden van de volken met het oog op de honingooft. Achtte hij deze handeling zo overbekend dat hij de bespreking onnodig vond? Onwaarschijnlijk, want ook Petrus Hendrix (1786), nog zo'n belangrijke bron, staat er wel bij stil, zij het in twee kleine alineaatjes. Schaamde Van Schothorst zich dan een beetje?

Terug naar Cluyt, want hij beweerde dat sommige imkers bovist gebruiken en dat de bijen dan dood neervallen. Dat is nu niet langer vol te houden – tenzij die imkers die bedwemde bijen niet opvingen met een zeef of een 'gatenpetiel', maar in het vuur lieten vallen: de bijen blijven in de bovistdampen dus gewoon in leven. Zouden er eind zestiende eeuw imkers geweest zijn die niet gediend waren van het doden van bijen? Hadden zij ook ethische bezwaren, net als wij, of vonden zij het vooral verspilling? We zullen het nooit weten, omdat niemand de moeite nam om het op te schrijven.

In de bekende achtdelige documentaire over het korfimperbedrijf Klindworth tijdens de jaren '70 van de vorige eeuw, kun je zien hoe het wel moet. Besprenkel de bijen eerst met suikerwater, zodat ze los komen van de raten. Bots daarna de korven dertig tot veertig keer in een gevlochten kieps op de grond. Til de korf niet hoger op dan tien tot twintig centimeter en bots in een tamelijk snel ritme. Als je dat goed doet, dan blijft er bijna geen bij achter. Het restje broed, altijd maar een klein beetje in september, en de laatste achtergebleven bijen zwavel je af, omdat anders je werkruimte straks onder de bijen zit. Daar moesten we maar niet al te moeilijk over doen. Je kunt de bijen natuurlijk ook in kasten houden en niet in korven. Da's helemaal makkelijk.